

De nieuwe energiemarkt moet zo snel mogelijk komen

Bijdrage Deskundigenbijeenkomst Energiewet Eerste Kamer op 10 september 2024

Bernard ter Haar

Nederland zit midden in een energietransitie en dat is niet voor niets. De hele wereld zucht meer en meer onder de effecten van de klimaatverandering en het is onvermijdelijk dat die effecten de komende decennia nog in een exponentieel tempo zullen verhevigen. Dat betekent meer bosbranden, meer overstromingen, meer hitteperiodes en meer verdroging. Hoe eerder alle landen in de wereld gezamenlijk die trend kunnen keren hoe beter het is. De energietransitie kan dus niet in een marktgedreven tempo zich ontwikkelen, maar moet met goede sturing zo snel mogelijk tot stand komen.

Dat tempo is alleen succesvol mogelijk als we weten waar we uit willen komen. Die vraag is twee jaar geleden voorgelegd aan het Expertteam Energiesysteem 2050 dat ik mocht voorzitten. In april 2023 hebben wij ons eindrapport afgeleverd “Energie door perspectief: rechtvaardig, robuust en duurzaam naar 2050”. Het nieuwe energiesysteem dat wij schetsen heeft een aantrekkelijk beeld. Het is schoner, stiller en zuiniger. Het is qua samenstelling van de onderdelen wel heel anders dan het huidige energiesysteem. Fossiele brandstoffen, die nu nog de ruime meerderheid van de energiedragers uitmaken, zullen worden uitgefaseerd. Elektriciteit, nu goed voor ongeveer 1/6 van het energiegebruik, zal enorm in betekenis groeien tot misschien wel 2/3 van het totale energiegebruik. Die elektriciteit kan duurzaam worden opgewekt, grotendeels met zon en wind. Vanwege de grote variabiliteit in de opwekking met zon en wind zijn er nieuwe elementen in het energiesysteem die heel belangrijk worden. Dat geldt onder andere voor diverse opslagsystemen, niet alleen voor de korte termijn opvang van pieken en dalen, maar ook voor de seizoensvariabiliteit. Daarnaast zijn internationale connecties van groot belang om gemakkelijk tijdelijke stroomoverschotten te kunnen exporteren en tijdelijke tekorten te kunnen importeren. Elektriciteit werd in het oude systeem alleen maar grootschalig opgewekt. In het nieuwe energiesysteem, en die ontwikkeling kunnen we overal al waarnemen, zal elektriciteit ook kleinschalig en decentraal worden opgewekt. Het Expertteam heeft daarom een hoofdstuk gewijd aan lokale energiesystemen, waarin wordt beschreven hoe op lokaal niveau in 2050 een aantrekkelijke leefomgeving kan worden gecombineerd met een vrijwel zelfvoorzienend lokaal energienetwerk, waarbij stroom en warmte worden gedeeld en uitgewisseld.

Het Expertteam onderschrijft de vereiste spoed van de energietransitie. In de transitiepaden zijn al een paar mijlpalen aan te geven die behaald moeten worden om Nederland op tijd klimaatneutraal te kunnen laten zijn. De eerste grote mijlpaal is dat het nieuwe CO₂-neutrale elektriciteitssysteem in 2035 gereed moet zijn. Het Expertteam maakt zich bij het hoge vereiste tempo, zowel tot aan 2035 maar ook het decennium daarna, zorgen over de synchroniciteit van de onderdelen van de transitie, met andere woorden: gaat alles in ongeveer hetzelfde tempo worden opgebouwd. Tot aan 2030 lijkt er mogelijk een overschot aan stroom te ontstaan, in de jaren daarna mogelijk juist een tekort, als de vraag naar elektriciteit sterk gaat toenemen. Vraag en aanbod kunnen elkaar alleen vinden als de infrastructuur in de vorm van een krachtig netwerk beschikbaar is. De netcongestie die op dit moment in grote delen van Nederland is opgetreden laat al een tekort aan synchroniciteit zien, met alle risico's voor vertraging als gevolg.

Om op het goede transitietempo te belanden is een adequate sturing van de overheid onontbeerlijk. De overheid moet richting geven aan de private vragende en aanbiedende partijen wat wanneer van hun wordt verwacht, en vooral ook handelingsruimte moeten geven. Het hele

scala aan beleidsinstrumenten zal moeten inzetten om te borgen dat het ook werkelijk gebeurt. Dat betekent normering, beprijzing en/of subsidiëring en goede regelgeving, die niet alleen de normen stelt maar ook de vereiste ruimte biedt aan private partijen om snel te handelen. Daarnaast moet de overheid de eigen rol ten aanzien van de infrastructuur waarmaken, iets dat in het afgelopen decennium onvoldoende is gelukt, met de huidige congestie als resultaat. De regulerende toezichthouder heeft hier ook een belangrijke rol, en ook die moet voor het komende decennium volledig gericht zijn op snelheid van de versterking van de energie-infrastructuur.

De thans voorliggende Energiewet probeert aan te sluiten bij de elementen van het nieuw energiesysteem, bijvoorbeeld ten aanzien van de decentrale energieproductie. Gelet op de urgentie van de energietransitie moeten we constateren dat marktpartijen te lang hebben moeten wachten op de duidelijkheid die de nieuwe Energiewet moet bieden. Datzelfde geldt overigens voor de nieuwe Warmtewet. Belangrijke opletpunten van de wet zijn of de nieuwe elementen van het energiesysteem voldoende tot hun recht kunnen komen. Schept de wet voldoende ruimte voor een nieuwe, deels kleinschalige marktordening? Weten partijen die een of andere vorm van energie-opslag organiseren in welk regime zij vallen? Hebben de netbeheerders maximaal de investeringsruimte gekregen die zij nodig hebben, zowel voor de binnenlandse netten als de internationale netten? Wordt aan lokale producenten en deelnemers in een lokaal energiesysteem ruimte gegeven om energie te delen en uit te wisselen zonder een overmaat aan bureaucratie en regelzucht, en kunnen daarin gemakkelijke overstappen van stroom naar warmte en vice versa worden gemaakt?

De nu voorliggende energiewet zal niet het laatste woord zijn in het pad van de energietransitie dat nog voor ons ligt. Hopelijk gaat het de overheid lukken om de consistente en langjarig duurzame richting en sturing te geven die alle betrokkenen in de energietransitie nodig hebben, zodat wij inderdaad rechtvaardig, robuust en duurzaam op weg gaan naar 2050 en de belangrijke tussenstappen daartussen.

Bernard ter Haar, september 2024